

Організаційно-правові аспекти досудового слідства

законом, заволодіння чужим майном чи майновими правами, які не належать винному, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань і зменшення витрат [4, 72]. Усі види злочинів, що породжуються користю, А.Ф. Зелінський поділив на три категорії: 1) загальнокримінальні; 2) економічні; 3) інші. При цьому до загальнокримінальної корисливої злочинності, на його думку, слід відносити, крім крадіжок і шахрайства, також грабежі, розбой та вимагання, які він об'єднує в групу агресивних корисливих посягань [4, 72]. Примітний також той факт, що до групи агресивних корисливих посягань А.Ф. Зелінський відніс бандитизм, умисні корисливі вбивства, штучне підвищення й підтримку високих цін на товари народного споживання й послуги населенню та деякі інші посягання на життя й здоров'я, вчинені за корисливими мотивами. Науковець зазначає, що індивідуальні потреби перетворюються на корисливий мотив, якщо предметом, який ці потреби незаконно задоволяє, є: а) чуже майно; б) майнові права, які не належать винному; в) скорочення обов'язкових або звичайних для особи витрат. Але, за нашим переконанням, таке визначення не в повному обсязі окреслює ознаки користі. Не завжди протиправне завладнення чужим майном чи майновими правами опосередковується прагненням задоволення індивідуальних потреб саме (лише) винного. Аналіз матеріалів судової та слідчої практики дає підстави стверджувати, що злочини корисливої спрямованості можуть вчинятися й задля задоволення життєвих потреб не лише самого винного, а й іншої особи чи групи осіб [2, 72; 8, 117]. Саме тому слід погодитись з С.В. Албулом, який визначає корисливий мотив злочину, як прагнення задовольнити індивідуальну потребу винного або іншої особи (групи осіб) шляхом завідомо протиправного, передбаченого кримінальним законом завладнення чужим майном чи чужими майновими правами, або шляхом звільнення від майнових зобов'язань і зменшення витрат [1, 26].

На нашу думку, аналіз сутності мотивів та їх значення у кваліфікації корисливо-насильницьких злочинів, за

умов подальших ґрунтовних наукових досліджень, буде сприяти подальшому проникненню в природу злочинності з метою вдосконалення напрямів протидії.

Література

1. Албул С.В. Корисливо-насильницькі злочини відносно іноземців в Україні: кримінологічний аналіз: монографія. - Одеса: Видавець В.В. Букаєв., 2009. - 144 с.
2. Албул С.В. Протидія органів внутрішніх справ корисливо-насильницьким злочинам у курортній місцевості: монографія / С.В. Албул, В.Б. Любчик. - Одеса: ОДУВС, 2013. - 140 с.
3. Албул С.В. Рейдерство: до питання вироблення державної стратегії протидії / С.В. Албул, С.О. Кузніченко // Правничий часопис Донецького університету. - Донецький національний університет, 2013. - № 2 (30). - 302 с. - С. 122-129.
4. Зелинський А.Ф. Користь: опит кримінологічного і психологічного аналіза // Государство и право. - № 3. - 1993. - С. 71-72.
5. Зелинський А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. - Х.: Юрінком Интер, 1999. - 210 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Атіка, 2012. - 1418 с.
7. Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. - Киев: Юрінком, 1996. - 216 с.
8. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. - Одеса: Юрид. л-ра, 2002. - 340 с.

Загнібіда В.В.
ад'юнкт
ОДУВС

Надійшла до редакції: 06.03.2014

УДК 343.982.983

ЩОДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕТЕКТОРА БРЕХНІ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ: МИНУЛЕ ТА СУЧASNІСТЬ

Стаття присвячена визначенням актуальності практичного застосування детектора брехні як виду криміналістичної техніки на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідча (розшукова) дія, криміналістична техніка, допит, прийоми діагностики брехні, досудове розслідування, детектор брехні, поліграфіст.

Статья посвящена определению актуальности практического применения детектора лжи как вида криминалистической техники на стадии досудебного расследования уголовных производств.

Ключевые слова: уголовное производство, следственные (разыскные) действия, криминалистическая техника, допрос, приемы диагностики лжи, досудебное расследование, детектор лжи, полиграфист.

© О.М. Ковальова, 2014

The article is devoted to defining the relevance of the practical application of the polygraph as a kind of forensic technology under preliminary investigation of criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, the investigator (detective) action, forensic engineering, examination, diagnosis methods lies, pre-trial investigation, polygraph, printers.

Збільшення обсягів кримінальних проваджень, притягнення до кримінальної відповідальності невинних, порушення строків розгляду кримінальних проваджень, обізнаність злочинців в особливостях прийомів діагностики брехні та приховуваних обставин змушують все частіше говорити про необхідність застосування електронних технологій у кримінальному судочинстві.

Зважаючи на це, метою даної статті є визначення особливостей застосування пропонованих сучасним науково-технічним прогресом технологій під

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

час проведення допиту учасників кримінального провадження, а також дослідження особливостей виникнення, розвитку та удосконалення поліграфа (детектора брехні) як елементу криміналістичної техніки крізь призму минулого.

Окремі аспекти застосування поліграфа (детектора брехні) під час досудового розслідування досліджувалися у працях Л.Г. Алексєєва, В.І. Барко, К.В. Беляєвої, В.Г. Богданова, А.М. Волик, В.О. Варламова, О.Б. Васильєва, В.Г. Гончаренка, О.І. Клєвцева, Н.І. Клименка, В.О. Коновалової, В.М. Князєва, О.Р. Малхазова, Д.А. Мовчана, О.І. Мотляха, С.В. Поповичева, О.П. Сошникова, Н.М. Степанова, Т.Ф. Трофімовата інших.

Під час написання цієї статті було проаналізовано велику кількість видань щодо методик виявлення брехні під час проведення допиту учасників кримінального провадження, а також було досліджено погляди багатьох практиків стосовно недоліків і переваг застосування поліграфа (детектора брехні) під час досудового розслідування.

Бажання знати правду природне. На всіх стадіях розвитку суспільства проблема правди і брехні завжди була актуальною й викликала неабиякий інтерес у людства. Ще з давнини було відомо про те, що злочинна діяльність ґрунтуються, безпосередньо, на брехні. Адже під час готування до вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння злочинець намагається схилити на свій бік інших осіб, завоювати їхню довіру, використовуючи при цьому різні способи, зокрема брехню. Також використання брехні властиве злочинцю, котрий затриманий як підозрюаний або обвинувачений.

Реалії сьогодення свідчать про те, що нічого не змінилося з давніх часів. Злочинність так само ґрунтуються на брехні, а злочинці удосконалюють свої знання з приводу прийомів діагностики брехні з метою їх застосування на практиці. Саме тому слідчому, окрім професійних навичок спілкування зі злочинцями, під час проведення допиту необхідно володіти знаннями з приводу психологічної тактики ведення допиту, а також особливу увагу приділяти прийомам діагностики брехні та прихованих обставин.

Важливо зазначити, що майже тисячу років тому людство помітило те, що злочинець відчуває страх та інші сильні емоції перед можливим його викриттям. Про це свідчать зміни в його поведінці, руках тіла, міміці, жестах, позах, манері спілкування тощо. Правильне виявлення вказаних змін є важливим під час досудового розслідування.

Отже, як свідчить історія, ще в глибоку давнину людство намагалося створити та винайти аналоги сучасному детекторові брехні (поліграфу). Так, на Сході, в якості детектора брехні було звичайне рисове зернятко, яке вкладалося в рот підозрюваного. Вважалося, що в момент сильного страху в роті припиняється виділення слизу. Тому, якщо через певний час воно виявлялося сухим, підозрюваного визнавали винним.

Також досить відомий історії спосіб виявлення брехні із зачлененням віслюка. Сутність цього способу полягав у наступному. Хвіст віслюка змазували фарбою, після чого його прив'язували в напівтемному приміщенні. А підозрюаний, у свою чергу, мав погладити віслюка за хвіст. Якщо тварина зареве, то підозрюаний винний. Творці такого “детектора брехні” вважали, що підозрюаний побоїтися гладити віслюка, а раптом він

зареве. Отже, руки залишаться чистими [1, 32].

Стародавня Спарта пам'ятає більш жорстокі способи виявлення правди. Спартанські юнаки, перш ніж потрапити до спеціальних шкіл, проходили певне випробування. Юнака ставили на край скелі над проваллям і запитували, чи боїться він. Правдивість відповіді визначали за кольором обличчя. Якщо юнак був блідий - він брехав [1, 33]. Після чого його скидали зі скелі, адже, вважалося, що в бою він не може бути спрітним і кмітливим.

Зовсім протилежний спосіб виявлення брехні застосовувався в Стародавньому Римі. Кандидатові на посаду охоронця ставили провокаційні запитання. Якщо він червонів, його брали в охорону. До речі, вважалося, що людина, яка червоніє, реагуючи на поставлені їй провокаційні запитання, не братиме участі в змовах.

В африканських племенах винного визначали за допомогою виконання чаклуном спеціального танцю навколо підозрюваних, при цьому інтенсивно обнюхуючи їх. Певний запах тіла свідчив про причетність до сконення злочину [2].

На Близькому Сході в якості детектора брехні використовували показники пульсу підозрюваного. Спочатку цей спосіб був направлений на виявлення невірних дружин і їхніх коханців, а згодом на визначення ступеню щирості тієї чи іншої особи. Методика перевірки полягала в тому, що спеціально тренована людина прикладала палець до артерії, а потім підозрюваній дружині називали імена чоловіків, які теоретично могли вступити з нею в інтимні стосунки. В якості реакції на ім'я коханця, у підозрюваної різко змінювалися частота пульсу й кровонаповнення артерії.

Наявність неабиякого бажання людства на протязі століть викриви брехні будь-якими способами підштовхнуло вчених розробити спеціальні технічні засоби фіксування фізіологічних змін фізичної особи. Так, тільки наприкінці XIX сторіччя вперше у своїй роботі “Страх” італійський фізіолог Анжело Моссо на прикладі кров’яного тиску в судинах людини й частоти пульсу довів, що низка фізіологічних показників змінюється від величини емоційної напруги. Продовжив погляди італійського фізіолога Моссо італійський лікар-психіатр, кримінолог Чезаре Ломброзо, який у 1895 році застосував перший в історії прилад для детекції брехні - гідрограф. Цей прилад досліджував зміни кров’яного тиску й частоти пульсу людини, після того, як їй ставилися запитання. У свою чергу, Вітторіо Бенуссі займався дослідженням питання детектора брехні з точки зору дихання, яке, на його думку, видавало брехунів. Для цього в 1914 році ним був розроблений спеціальний прилад, який мав назву пневмограф. Дослідження, проведені за допомогою винайденого приладу, допомогли дійти висновку про те, що співвідношення тривалості вдиху й тривалості видиху в особи, яка відповідає правдиво, менше, ніж те, коли вона бреше.

Необхідним є зазначити, що перший поліграф (детектор брехні), придатний для розслідування злочинів, був створений у 1921 році студентом-медиком Каліфорнійського університету й співробітником Поліцейського департаменту Джоном Ларсоном. Саме їм вдалося створити технічний засіб, який одночасно досліджував зміни частоти пульсу, кров’яного тиску й дихання. До речі, цей поліграф (детектор брехні) офіційно вважається одним з найважливіших винаходів людства, і його включено до переліку 325 найбільш значущих ви-

Організаційно-правові аспекти досудового слідства

находів усіх часів альманаху Британської енциклопедії за 2003 рік [2].

Звісно, науково-технічний прогрес не стоїть на місці, а постійно рухається вперед. Удосконалення старих моделей і створення нових, впровадження технологій вироблення поліграфів на виробництві, запровадження поліграфів у різні сфери життєдіяльності - ось що чекало на поліграф (детектор брехні), створений ще в 1921 році. Сьогодні більше шістдесяти країн світу активно застосовують це приладдя. І Україна не є винятком.

Серед плюралізму актуальних питань, що постають для вирішення перед Україною, є питання актуальності застосування поліграфа під час досудового розслідування. Слід пригадати, що відповідно до Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008-2012 роки, затвердженої Рішенням колегії МВС України від 25 липня 2008 року № 17 км/1 [3, п.3.17], вказувалося на необхідність вивчення нормативно-правової бази зарубіжних країн, що регламентує застосування поліграфа при розкритті й розслідуванні злочинів, і опрацювання питання, яке стосується розроблення відповідної інструкції та внесення змін до чинного законодавства України щодо нормативного закріплення проведення спеціального психофізіологічного обстеження з використанням поліграфа при провадженні досудового слідства, а також участі спеціаліста-поліграфолога у слідчих діях.

Варто зауважити, що на сьогодні до переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років, затверженого наказом МВС України від 29 липня 2010 року № 347 [4], віднесено, по-перше, отримання інформації про речові докази й обставини вчинення вказаних злочинів за допомогою поліграфічних пристройів, а по-друге, розробка програмного забезпечення та доступного інтерфейсу програм роботи на поліграфічних пристроях.

Офіційним документом, який регламентує засади застосування поліграфу в Україні, є Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом ОВС України від 28.07.2004 № 842. Відповідно до згаданої Інструкції під поліграфічним пристроєм слід розуміти різновид психофізіологічної апаратури, який представляє собою комплексну багатоканальну комп'ютерну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів [5, п. 1.3]. Також законодавець зазначає, що використання поліграфа має ґрунтуватися на наступних принципах: принцип добровільної згоди, принцип правомірності дослідження, принцип всебічного забезпечення прав людини. Останній, до речі, відіграє головну роль, оскільки, особа має право відмовитися від обстеження на будь-якому етапі, знати, що якої події проводиться обстеження, бути ознайомленою з тематикою тестів, пояснювати або не пояснювати можливе, на її погляд, виникнення тих чи інших реакцій [5, п. 2.3].

Особливо необхідним є зазначити, що законодавцем також визначено проміжок часу, на протязі якого можливе застосування детектора брехні, а саме з 9 години до 16 години з урахуванням стану фізичної особи. Але все це стосується проведення поліграфічних процедур лише з працівниками ОВС України. Водночас поліграф може бути застосований як засіб отримання

криміналістичної інформації [6, 173], за допомогою якої органи дізяння й слідства можуть конструювати версії, розробляти тактику й стратегію подальших дій з метою попередження, розкриття та розслідування злочинів. Так, наприклад, поліграф було використано для розслідування вбивства працівниками МВС України в Херсонській області. У каналі біля села Хрешенівка 20 жовтня 2010 року знайшли труп дівчини з перерізаним горлом. З кишенні її куртки зник мобільний телефон. Працівники міліції встановили близько п'ятдесяти осіб, з якими спілкувалася загиблла. Усіх опитали з використанням поліграфа [7]. Цей приклад детально ілюструє актуальність застосування поліграфа, а також вказує на не менш важливe - строки та факт розслідування злочину.

Водночас за допомогою поліграфа з'являється можливість зменшувати кількість підозрюваних осіб, а також встановлювати доказову цінність зібраних доказів, місцезнаходження осіб і речей, ідентифікацію невідомих трупів, розшуку безвісно зниклих осіб, розслідування нерозкритих злочинів минулих років тощо [8]. Підтвердженням цьому є використання поліграфу для розслідування вбивства працівниками МВС України в Донецькій області [9].

Важливим є підмітити, що існують також думки деяких вчених, які вважають застосування детектора брехні неетичним і схильні до заборони застосування такого приладу. Такі вчені, як І.Ф. Пантелеєв, О.М. Ларін, П.А. Елькінд, вважають, що при досудовому розслідуванні застосовують поліграф не стільки для одержання доказів, скільки для здійснення психологічного впливу на допитуваного. Також, на їхню думку, процедура застосування поліграфа, по суті, є формою тортур, що принижує людську гідність [10, 102].

Підводячи підсумок викладеному, необхідно зазначити, що все ж таки використання не в повному обсязі технологічних засобів, функціональне призначення яких спрямоване на викриття брехні, є основними причинами наявності тяганини, яка має місце в українських судах, що, у свою чергу, підригає довіру та авторитет до державних органів і держави взагалі.

Для ліквідації такого явища необхідно, по-перше, створити законодавчу базу, яка б регламентувала основні засади застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів. Тим паче, під час написання статті було приведено ряд нормативно-правових актів України, які вказують на необхідність створення законодавчої бази щодо положень про застосування поліграфу.

По-друге, запровадити використання поліграфів під час досудового розслідування кримінальних проваджень. Адже очевидними перевагами застосування детектора брехні (поліграфа) під час досудового розслідування є отримання криміналістичної інформації, на основі якої розроблятимуться версії та стратегії слідства; встановлення причетності чи непричетності підозрюваного до сксного правопорушення; визначення кола підозрюваних; встановлення вірогідності свідчень інших учасників кримінальних проваджень; встановлення доказової бази; отримання інформації про місцезнаходження осіб і речей. Серед сукупності цих переваг застосування поліграфа основною й найважливішою перевагою залишається дотримання розумних строків під час розслідування кримінальних проваджень, а також наявність самого факту розкриття, що є не менш важливим.

Не можна не зазначити, що існує ряд протилежних

думок з приводу застосування поліграфу. Аналіз критики щодо застосування поліграфа в досудовому розслідуванні планується провести в наступній науковій публікації.

Література

1. Князев В.М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах // Журнал "Российский полиграф". - 2008. -Вып. 5. - С. 15-24; 2009. - Вып. 6. - С. 32-45.
2. Волик А.М. Історія детектора брехні. - [Електронний ресурс]: <http://www.argo-a.com.ua/ukr/history.html> - Назва з екрану.
3. Програма протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008-2012 роки: Рішення колегії МВС України від 25 липня 2008 року № 17 км/1.
4. Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років: Наказ МВС України від 29 липня 2010 року № 347.
5. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України. Верховна Рада України. Законодавство України.
6. Митричев В.С. Полиграф как средство получения

ориентирующей криминалистической информации // В.С. Митричев, Ю.И. Холодный // Записки криминалистов. - 1993. - Вып. 1. - С. 173-180.

7. Бажання спробувати дорослих розваг штовхає підлітків на необдумані вчинки. - [Електронний ресурс]: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/607868> - Назва з екрану.

8. Беляєва К.В. Поліграф: питання застосування / К.В. Беляєва // Часопис Академії адвокатури України. - 2010. - № 1 (6). - [Електронний ресурс]: <http://aau.edu.ua/e-journal/2010-1/10bkvrpz.pdf> - Назва з екрану.

9. Вину підозрюваного довів поліграф. - [Електронний ресурс]: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/kyiv/uk/publish/article/85340> - Назва з екрану.

10. Строков І.В., Алексєєва Д.О. Застосування поліграфа в кримінальному судочинстві // Науковий вісник НАВСУ: наук.-теоретич. журн. - К.: НАВСУ, 1999. - № 4 - С. 101-106.

Ковальова О.М.

викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

ОДУВС

Надійшла до редакції: 05.03.2014

УДК 343.148

ЕКСПЕРТНІ ІНСТИТУЦІЇ В СУЧASНИХ УМОВАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Калаянова О. Д.

тельно защиты демократических прав и свобод людей и граждан, которые имплементированы в национальное право, в частности, уголовно-процессуальные институции, поскольку на законодательном уровне имеются нерешенные проблемы функционирования экспертных формирований, независимых в порядке подчиненности от государственных учреждений. В условиях выполнения задач уголовного судопроизводства, в частности, определенных действующим Уголовно-процессуальным кодексом Украины в части получения в полном объеме непредвзятой и объективной информации об обстоятельствах преступления, доказательное значение выводов негосударственной экспертизы следует признать значимым, своевременным и необходимым.

Ключевые слова: действующее уголовно-процессуальное законодательство; специальные знания; судебная экспертиза; независимая (негосударственная) экспертиза; доказательства; оценка доказательств.

The questions considered in article, are focused on initiation of discussions of theoretical and practical aspects of realization of special knowledge in a format of judicial examination in the conditions of action of standard legal statuses of the existing Code of criminal procedure of Ukraine. The basis for discussion is the aspiration to order branch norms according to form and content of the international legal tools concerning protection of the democratic rights and freedoms of people and citizens who are implemented in the national right, in particular, criminal procedure institutions as at legislative level there are not solved problems of functioning of expert formations independent as subordination from public institutions. In the conditions of performance of problems of criminal legal proceedings, in particular, defined as existing Code of criminal procedure of Ukraine regarding receiving in full impartial and objective

© О.Д. Калаянова, 2014